

FORMAREA GUVERNULUI LIBERAL ȘI ALEGERILE PARLAMENTARE DIN ANUL 1922

ION BITOLEANU

Dominanta vieții politice din România de după primul război mondial o reprezintă proliferarea impresionantă a partidelor și formațiunilor politice, fenomen determinat de un întreg complex de factori. Dintre aceștia menționăm, în primul rând, încheierea procesului de desăvârșire a statului național unitar român, care a făcut ca alături de partidele vechi și cele nou create să intre în arena politică, avînd să-și verifice în anii următori capacitatea de a rezista în confruntarea cu marile probleme ale României postbelice.

În al doilea rând, situația se datorește schimbărilor structurale petrecute în sinul societății românești, schimbări chiar dacă nu fundamentale, dar destul de importante pentru a determina, la rîndul lor, acumulări pe plan politic. Astfel, clasa muncitoare a sporit din punct de vedere numeric¹ paralel cu gradul de concentrare și capacitate combativă, oglindită în luptele cu caracter revoluționar din perioada 1917—1921 și în crearea Partidului Comunist Român. Transformarea țărănimii dintr-un element relativ neorganizat politiceste într-o forță de mare importanță este o altă latură a acestui proces. Războiul în care țărănimea a jucat un rol major pentru destinele țării, introducerea votului universal, aplicarea reformei agrare² au maturizat-o, permițînd formarea unui partid țărănesc cu bază socială largă, deși însemnate deosebiri materiale și interese între diferitele categorii au furnizat partizani și altor partide (chiar celor conservatoare) și, de asemenea, au contribuit la recrutarea din rîndul vîrfurilor înstărite ale intelectualității satelor a unor conducători

¹ În anul 1922 statisticile înregistrează peste 400.000 de muncitori în toate ramurile industrie prelucrătoare și extractive (*Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*, București, Edit. politică, 1966, p. 100—113).

² Din 1922, cînd suprafața totală expropriată era de peste 3 milioane ha., pînă în 1926 cînd aceasta a crescut la peste 6 milioane ha., au fost improprietăți 1.368.978 de săteni (*Relații agrare și mișcări țărănești în România (1908—1921)* București, Edit. politică, 1967, p. 558).

politici de tipul lui Ion Mihalache, care s-au ridicat pînă la nivelul revendicării participării la guvernare.

În al treilea rînd, se poate considera că diversificarea politică în sensul distribuirii partizanilor, masei de alegători, conducătorilor și concepțiilor într-un plan mai larg decît înainte de război poate fi socotită expresia năzuinței spontane a națiunii române, consolidată în urma procesului istoric ce a avut loc, spre democratizarea vieții sale sociale și politice.

Confruntarea, fără precedent în istoria țării, a doctrinelor, programelor și ideilor se datorește, în mare parte, afirmării puternice a forțelor progresiste, a clasei muncitoare, împotriva conservatorismului și reprezintă produsul dialecticii societății românești în această etapă. Astfel se face că, pînă la mijlocul deceniului al 3-lea din secolul nostru, în România au coexistat un număr considerabil de partide politice. Cifra a crescut constant, de la 10, în anul 1919, la 11, în 1920, și apoi 14, în 1922³, pentru ca, după legea electorală din 1926 și datorită unor factori asupra cărora se va insista la momentul potrivit, numărul lor să se reducă iarăși sensibil.

La începutul guvernării liberale, alături de partidele vechi apărute în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea (Partidul Național Liberal, Partidul Național Român, ramurile conservatoare de sub președinția lui Al. Marghiloman și Take Ionescu, Partidul Naționalist Democrat condus de N. Iorga) s-au detașat și s-au impus realmente, între noile partide apărute după război, Partidul Țărănesc și Partidul Poporului, reprezentînd categorii ale burgheziei opuse marii burghezii financiare liberale, și, pe alt plan, reprezentînd clasa muncitoare, Partidul Comunist, exponentul cel mai autentic al socialismului științific în România.

Cert este faptul că un număr atît de mare de partide care au năzuit, aproape fără excepție, să guverneze, a dat o înfățișare aparte alegerilor parlamentare de după război, în condițiile aplicării sufragiului universal. Eforturile pentru atragerea alegătorilor, pentru formarea sau atragerea elementelor capabile să compună formațiuni ministeriale, au dat naștere fuziunilor, alianțelor, blocurilor și cartelurilor electorale, uneori extrem de neomogene și cu o existență vremelnică.

Alegerile parlamentare din 1919, primele cu participarea corpului electoral lărgit, după promulgarea decretului-lege de reformă electorală din 1918, aveau să fie un indiciu privind comportarea alegătorilor și pentru viitoarele alegeri. Atunci, în condițiile abținerii lui Take Ionescu, a generalului Al. Averescu și a socialiștilor, partizanii ultimelor două partide s-au orientat, în general, spre susținerea Partidului Țărănesc, care a obținut un număr însemnat de voturi și mandate în Corpurile Legiuitoare, rupînd echilibrul politic existent.

Iată de ce în Adunarea Deputaților rezultată în urma alegerilor din 1919 lipsea pentru prima dată un grup omogen care să formeze o majoritate com-

³ În afară de combinațiile cu scop electoral-conjunctural, pe listele alegerilor parlamentare din 1922 au fost înscrise 14 partide. Vezi M. I v a n, *Evoluția partidelor noastre politice, 1919—1932*, Sibiu (f.a.), p. 8.

pactă capabilă de guvernare exclusivă, situație înlocuită de tendința spre alianțe și blocuri parlamentare a partidelor cu ideologii și poziții politice apropiate. Consecințele unor atari schimbări n-au întârziat să se arate. Întâmpinând dificultăți la Conferința Păcii de la Paris din 1919, evident uzat și prea legat de tarele României burgheze din perioada anterioară, Partidul Național Liberal a părăsit — există și o doză de deliberare în aceasta — primele linii ale vieții politice, facilitând formarea subredului guvern Arthur Văitoianu, urmat la scurtă vreme de un „guvern al Blocului”⁴, în frunte cu Dr. Alexandru Vaida Voievod, din care nu lipseau partidele beneficiare ale alegerilor — naționaliști și țărăniști.

Încredintînd, în virtutea prerogativelor sale constituționale, mandatul formării noului guvern generalului Al. Averescu, regele aducea la putere un partid abia format, condus de o personalitate care încerca să valorifice pe plan politic popularitatea cîștigată ca militar în războiul recent încheiat. Ineditul situației consta în aceea că, plasîndu-se în abținere la alegerile parlamentare din 1919, Liga Poporului, devenită în aprilie 1920 Partidul Poporului, nu putea oferi în momentul preluării puterii o imagine reală asupra dimensiunilor popularității de care se bucura.

În momentul numirii, în mod paractic, asumîndu-și puterea, noul guvern trebuia să lucreze cu un parlament în care nu dispunea de majorități și nici măcar de aranjamente cu unele din grupările principalelor partide neliberale. Nici pe fracțiunea liberală, care dispunea de 21 la sută din mandate⁵, nu se putea conta mult timp — cu toate că Ion I.C. Brătianu își dăduse asentimentul pentru guvernul Al. Averescu — deoarece noul prim-ministru n-a înțeles să fie o anexă a Partidului Național Liberal și a guvernat într-o manieră care, în nici un caz, nu i-ar fi asigurat sprijinul acestuia. Puțin prezumțioși, fruntașii Partidului Poporului considerau că esențial în hotărîrea regelui de a le încredința puterea au fost succesele obținute de ei în alegerile parțiale din februarie 1920⁶, ceea ce-i îndreptăța să fie optimiști în legătură cu eventuale alegeri parlamentare generale. Într-adevăr, guvernul Al. Averescu a organizat în martie 1920 noi alegeri care să-i asigure majoritatea necesară în Corpurile Legiuitoare.

Desfășurîndu-se la numai jumătate de an de la consultarea alegătorilor în 1919, alegerile aduceau elemente noi care nu țineau atît de schimbarea opțiunii corpului electoral, cît, mai ales, de deplasările în raportul de forțe dintre partidele politice. Apare, astfel, ca simptomatică scăderea sufragiului pentru partidele regionale mici și chiar pentru unele din vechile partide. Un element nou — cu toate că absolut scontat — era obținerea de către Partidul Poporului, aflat la putere, a circa 42% din voturile exprimate, în timp ce Partidul Național Liberal, trecînd, evident, printr-o criză, dispunea abia de 6,5 la sută din voturi⁷.

⁴ N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 331; V. Liveanu, *Situația politică internă a României în momentul creării P.C.R. Sistemul partidelor politice*, în „Studii”, tom. 19 (1966), nr. 3, p. 460.

⁵ M. Ivan, *op. cit.*, p. 10.

⁶ C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Arh. C.C. al P.C.R., fond. 104, dos. 8590, f. 312.

⁷ M. Ivan, *op. cit.*, p. 9.

În cei aproape doi ani de guvernare, generalul Al. Averescu nu s-a mulțumit a îndeplini un interimat, așa cum ar fi dorit conducătorii Partidului Național Liberal⁸, ci, cuprinzând câțiva miniștri capabili — Take Ionescu, N. Titulescu, C. Garoflid — a trecut la aplicarea unor măsuri care loveau în interesele economice ale liberalilor. Aceste măsuri și, în primul rînd, incapacitatea guvernului de a face față situației au contribuit la șubrezirea poziției sale. Astfel, la sfîrșitul anului 1921, Ion I.C. Brătianu, cu ajutorul regelui Ferdinand, a forțat criza guvernului Averescu prin demisia ministrului de externe, Take Ionescu⁹.

Regele își dădea însă seama că a chema imediat pe Ion I.C. Brătianu cu un guvern de partid ar fi fost o lipsă de tact și ar fi expus Coroana la critici care, și așa, erau destul de puternice. Un scurt guvern de tranziție se impunea. Și Take Ionescu și-a asumat misiunea de a-l forma, deși șansele de a se menține erau mici. La 17 ianuarie 1922 expira perioada de prorogare a parlamentului și guvernul trebuia fatalmente să-i solicite votul de încredere.

În zilele care au precedat deschiderea Parlamentului, întreaga activitate politică gravita în jurul succesiunii lui Take Ionescu. Partidele burgheze — în ciuda deosebirilor dintre ele — au ajuns la concluzia că chemarea la putere a unui singur partid trebuie împiedicată cu orice preț, avansîndu-se ideea, după eșecul deplin al tratativelor dintre Partidul Național și Partidul Țărănesc, a unui guvern de coaliție în frunte cu N. Iorga¹⁰. Astfel, opoziția a prezentat regelui, prin Al. Marghiloman, concepția sa despre realizarea unui guvern stabil¹¹. Această concepție se opunea celei liberale (dizolvarea Parlamentului, alegerea unei Constituante pentru votarea unei noi constituții sub o guvernare liberală), oferind, în schimb, soluția menținerii Parlamentului existent, formarea unui guvern neutru, de alegeri, și realizarea, cu concursul tuturor partidelor, a reformei electorale.

Consensul însă era departe de a fi realizat, deoarece unele partide burgheze nu-și vedeau ogîndite interesele în această formulă. Astfel, referindu-se la soarta parlamentului existent, conducătorii Partidului Național considerau că „dizolvarea lui este tot atît de utilă pentru țară și tot atît de morală, pe cît a fost de necesară înlăturarea guvernului”¹².

În acest moment a intervenit criza guvernului Take Ionescu. În urma îndelungatei audiențe la Palat de la 14 ianuarie, primul ministru n-a obținut simțămîntul lui Ferdinand pentru dizolvarea Corpurilor Legiuitoare și organizarea unor noi alegeri, fiind deci convins că, prezentîndu-se în fața Parlamen-

⁸ „Guvernarea d-lui general Averescu era înlesnită și de faptul că Partidul Liberal declarase că nu va face opozițiune guvernului atîta timp cît va lucra în interesele țării”, adică de fapt, în interesele acestui partid. (*Istoricul Partidului Național Liberal de la 1848 pînă azi*, București, 1922, p. 226).

⁹ C. Xenii, *Take Ionescu (1858—1922.)*, ed. II-a, București, Edit. Universul (f.a.), p. 481.

¹⁰ N. Iorga, *Memorii*, vol. III, București, (f. a.), p. 255 și 260; „*Adevărul*”, XXXIV (1922), nr. 11587 din 12 ianuarie.

¹¹ „*Steagul*”, VIII (1922), nr. 1150, din 1 ianuarie.

¹² „*Patria*”, IV (1922), nr. 10, din 14 ianuarie.

tului, nu va întruni majoritatea necesară ¹³. Și, într-adevăr, la 17 ianuarie, guvernul a primit vot de blam, iar a doua zi și-a prezentat demisia.

Potrivit prerogativelor sale constituționale, regele s-a consultat cu președinții Adunării Deputaților și Senatului, a convocat la Palat, rînd pe rînd, pe N. Iorga, Iancu Flondor și alte personalități politice, pîrînd a examina diverse soluții pentru formarea noului guvern, deși hotărîrea sa era de mult luată.

După ce însă șeful Partidului Național Liberal a cerut o audiență urgentă la Palat ¹⁴, seria consultărilor formale nici n-a mai continuat, iar la 19 ianuarie, Ion C.I. Brătianu dispunea deja de mandatul pentru formarea cabinetului.

Rezolvarea atît de rapidă a situației în favoarea liberalilor era pe deplin explicabilă în condițiile cînd, după război, marea burghezie ieșise mai puternică și mai bogată, hotărîtă să-și strîngă rîndurile și să asigure, prin dominația partidului său, drumul evoluției capitaliste a României și ordinea de stat burgheză.

Față de concesiile remarcabile pe care le făcuse liberalilor, regele considera că, la rîndul lor, aceștia ar putea înțelege aprehensiunea ce-l stăpînea în legătură cu perspectiva înăsprii conflictului politic provocat de instalarea unui guvern de partid și, în consecință, a schițat o ultimă și slabă inițiativă pentru reconcilierea liberalilor cu fruntașii Partidului Național, în vederea participării lor la guvern. Regele se temea, de asemenea, și de ruptura care ar fi putut interveni între principalele partide de opoziție și Palat.

Iată de ce Ion I.C. Brătianu a oferit conducătorilor Partidului Național ultimativ și cu aroganța pe care i-o dădea victoria, trei posturi ministeriale, revendicînd, în schimb, o treime din locurile de senatori și deputați în Transilvania și Banat și o proporție egală din posturile politice și administrative ¹⁵. Maniera în care propunerea a fost făcută nu lăsa îndoieli asupra eșecului și era tot ceea ce dorea, de fapt, șeful Partidului Național Liberal.

La instalare, noul guvern se afla exact în situația celui precedent din punctul de vedere al raporturilor sale cu Parlamentul. Existența majorității averscane, iritată de rolul liberalilor în debarcarea guvernului Al. Averescu, precum și eșuarea încercării de ultimă oră a unei colaborări cu Partidul Național dădeau guvernului certitudinea că singura soluție consta în organizarea unor noi alegeri din care să rezulte Corpuri Legiuitoare cu o majoritate liberală, suficient de masivă pentru a putea legifera.

Tensiunea care a dominat viața politică din România la începutul anului 1922 era legată nu numai de formarea unui guvern monocolor și de organizarea, de către acesta, a unor alegeri care—dat fiind cunoscutele practici electorale—ar fi instaurat dictatul legislativ al unui singur partid, ci și de intenția, deschis mărturisită de fruntașii liberali, de a da noului parlament caracter de Constituantă. Dată fiind, așadar, problema elaborării și adoptării unei noi

¹³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 258.

¹⁴ „Adevărul”, XXXIV (1922) nr. 11593, din 19 ianuarie.

¹⁵ „Patria”, IV (1922), nr. 14, din 22 ianuarie și nr. 15, din 24 ianuarie; „Îndreptarea”, V (1922), nr. 15, din 21 ianuarie.

Constituții de către parlamentul ce avea să rezulte, trebuie considerat că lupta electorală dintre partide n-a fost o luptă pentru alegeri obișnuite, ci una a cărei miză depășea obiectivul cîștigării de locuri în Adunarea Deputaților și Senat.

Era cît se poate de evident că, față de rapida evoluție a vieții economice și social-politice din ultima jumătate de veac, Constituția din anul 1866, cu toate modificările ulterioare, era depășită și constituia, juridicește, o frînă în dezvoltarea capitalismului în România. O nouă constituție, realmente necesară, avea datoria să consacre încheierea procesului de formare a statului național unitar român, votul universal legiferat deja și să înscrie acele drepturi cetățenești obținute prin luptă de masele populare, pe care democrația burgheză s-a erijat a le prezenta ca atribute ale existenței sale. Partidul Național Liberal, reprezentantul intereselor marii burghezii românești, fără a atinge integritatea principiului privind imuabilitatea proprietății private, a acceptat, totodată, compatibilitatea dreptului la exproprierie și a militat pentru înscrierea lui în Constituție. Dorind să justifice anticipat viitoarea lege de naționalizare a subsolului — naționalizare în sens burghez — I.G. Duca dădea o astfel de interpretare paragrafului din doctrina oficială a Partidului Național Liberal privind acest subiect: „Exproprieria e o formulă de progres social cu totul credincioasă principiilor doctrinei liberale, fiindcă nu depășește cadrul ideii de proprietate individuală”¹⁶. Firește că nici celelalte partide burgheze nu se opuneau principal acestei formulări, ci numai realizării lui sub o înfățișare care ar fi avantajat Partidul Național Liberal aflat în acel moment la putere. „Nu se poate ca un guvern de partid să convoace o Constituantă în favoarea partidului său”¹⁷, era opinia lui Iuliu Maniu în această problemă și cuvintele sale ar fi putut exprima opinia generală a partidelor burgheze de opoziție.

Obiecțiunile acestora priveau însă și neconstituționalitatea alegerilor în înfățișarea preconizată de liberali, prin eludarea procedurii de revizuire a Constituției care prevedea obligația convocării în două rînduri a Corpului electoral și alegerea, în a doua convocare, a unor Camere speciale de revizuire. Partidul Național Liberal nu-și permitea însă organizarea a două rînduri de alegeri de teamă că, după primele, partidele burgheze de opoziție s-ar fi putut uni, trecînd peste tot ce le despărțea, pentru a nu mai permite formarea unei majorități parlamentare liberale. Aceasta cu atît mai mult cu cît toți oamenii politici știau că ceea ce va urma va fi o epocă de stabilitate, iar forțele care vor forma guvernul urmau a avea și beneficiul perioadei de echilibru, pe care o anunțau toate simptomele evoluției economice și a vieții politice atît în țară cît și pe plan mondial. Aici trebuie căutat, deci, mobilul îndîrjitei lupte care a caracterizat campania electorală din anul 1922.

Iminența unor noi alegeri parlamentare se desprindea din chiar activitatea pentru alcătuirea guvernului, a cărui compoziție a fost adaptată necesității de a nu neliniști corpul electoral. Astfel, după dorința regelui, la Ministerul de Interne a fost numit generalul Arthur Văitoianu, nelegat formal de Partidul

¹⁶ I. G. Duca, *Doctrina liberală*, conferință ținută la Fundația Carol, la 15 februarie 1923, București, 1923, p. 13.

¹⁷ „Patria”, IV (1922), nr. 17 din 26 ianuarie.

Național Liberal, „ca o garanție că nu se vor face obișnuitele presiuni grosolane”¹⁸. Tot din calcule electorale, conducătorii liberali au depus eforturi stăruitoare pentru numirea în postul de ministru pentru Transilvania a unei personalități locale cunoscute, capabile să sugereze alegătorilor imaginea sprijinului dat guvernului de oameni politici de peste munți¹⁹. Alegerea s-a oprit asupra lui V. Goldiș, care colaborase un timp cu guvernul Al. Averescu și care ocupa în Partidul Național o poziție nuanțată; dar, după ce acesta a respins propunerea²⁰, solidarizându-se cu conducerea partidului său, nici o altă personalitate din Transilvania nu s-a anagajat să-și asume un asemenea rol, ceea ce, în perspectiva apropiatelor alegeri, reprezenta pentru guvern un adevărat insucces.

Într-adevăr, la 23 ianuarie 1922 a fost semnat decretul regal de dizolvare a Corpurilor Legiuitoare și convocare a corpului electoral pentru alegerea Adunării Naționale cu putere de Constituantă²¹. Era ceea ce Al. Averescu numea mai târziu trimiterea „la plimbare” a Parlamentului²², în care partidul său dispunea de majoritățile atât de incomode pentru liberali.

Acțiunile atât de energice ale guvernului Ion I.C. Brătianu, concluziile pe care celelalte partide le-au putut trage imediat din felul abil cum liberalii au valorificat divergențele dintre ele și mai ales perspectiva unei primejdioase înfringeri în alegerile fixate la începutul lunii martie au creat premisele pentru realizarea unei opoziții unite neobișnuit de largi.

Este semnificativ, în acest sens, faptul că conducătorii Partidului Poporului s-au angajat să înceteze polemica cu toate partidele de opoziție²³, iar cei ai Partidului Național concepeau chiar un singur bloc constituțional electoral care să candideze pe listă unică în toate circumscripțiile din țară²⁴.

În acest sens, la 19 ianuarie s-au întrunit la sediul Partidului Național din București delegații partidelor burgheze de opoziție²⁵ în vederea formării unui bloc antiliberal. Au participat reprezentanți ai partidelor Național, Țărănesc, ai Partidului Poporului, Partidului Conservator-Progresist și Conservator-Democrat, N. Iorga dându-și anticipat adeziunea, în numele Partidului Naționalist-Democrat, pentru un comunicat de protest împotriva „rezolvării neașteptate și nefirești a crizei politice prin aducerea la cârmă a guvernului Brătianu”²⁶. Documentul nu va fi semnat totuși de takiști, din cauza prezenței delegației lui Al. Marghiloman²⁷, element de natură să dea o imagine a fisurilor existente încă, în ciuda faptului că, de multă vreme, partidele politice n-au mai fost reunite pe o singură platformă, fie și efemeră, ca acum, cînd amenin-

¹⁸ N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 369.

¹⁹ „Patria”, IV (1922), nr. 18 din 27 ianuarie.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ „Monitorul oficial”, nr. 239, din 23 ianuarie 1922.

²² Al. Averescu, *Uzurparea de la 4 iunie 1922*, București, (f. a.) p. 64.

²³ „Îndreptarea”, V (1922), nr. 31, din 10 februarie.

²⁴ „Patria”, IV (1922), nr. 14, din 22 ianuarie.

²⁵ „Viitorul”, XV (1922), nr. 1457, din 21 ianuarie.

²⁶ „Adevărul” XXXIV (1922), nr. 11594, din 21 ianuarie.

²⁷ N. Iorga, *Memorii*, vol. III, p. 262.

țarea liberală le-o oferea. Cu toate acestea, conducătorii liberali erau conștienți de faptul că, deși toate celelalte partide vor lupta împotriva guvernului, un cartel electoral global nu era posibil din cauza multiplelor divergențe ce le despărteau. Calculul s-a dovedit a corespunde realității pentru că, în scurtă perioadă pînă la alegeri, cu toate că eforturile n-au lipsit, blocul opoziției n-a putut fi realizat. Mai mult decît atît, existau numeroase indicii că vechile animozități se mențineau, înveninînd relațiile dintre partidele opoziției. Astfel, aripa transilvăneană a Partidului Poporului, grupată în jurul lui Octavian Goga și Petru Groza, și-a manifestat intenția de a lupta în campania electorală atît împotriva liberalilor cît și împotriva Partidului Național din care se desprinseseră ²⁸.

De asemenea, țărăniștii n-au admis principiul „blocului”, sperînd că, mergînd singuri, vor obține un succes electoral masiv care să contureze și mai puternic personalitatea Partidului Țărănesc în viața politică a țării ²⁹. Nu este mai puțin adevărat că, în ceea ce-i privește pe țărăniști, conținutul doctrinei lor, mijloacele tactice, concepțiile și conduita de pe pozițiile stîngii burgheze a unor conducători, ca Dr. N. Lupu, C. Stere, V. Madgearu, făceau dificilă apropierea de celelalte partide din Vechiul Regat, în care C. Argetoianu, Take Ionescu, Al. Marghiloman, N. Iorga ș.a. refuzau colaborarea, fie cu întregul partid, fie cu anumiți frunțași ai acestuia. Adăugînd ostilitatea nedisimulată a Palatului față de un partid care încă de la început s-a declarat „partid de clasă” ³⁰ și a recunoscut necesitatea luptei de clasă, ne explicăm de ce — conștienți totuși de pericolul izolării — țărăniștii au menținut puntea care ducea spre Partidul Național. Între aceste două partide existau evidente afinități relevate de prezența lor în „guvernul blocului”, de colaborarea anterioară, în timpul guvernului Al. Averescu, în Federația democrației național-sociale, constituită ca opoziție parlamentară, cît și de, mai ales, ostilitatea față de adversarul lor comun — Partidul Național Liberal.

Cu prilejul consfăturii de la Cluj a Partidului Țărănesc din Transilvania și Banat, la care au participat Ion Mihalache și Grigore Iunian ³¹, frunțașii celor două partide au stabilit contactul pentru studierea posibilităților de a realiza un acord electoral. Înțelegerea, privind întreg teritoriul de peste munți, stipula angajamentul Partidului Național de a nu opune țărăniștilor candidați în 14 circumscripții din Transilvania și Banat, țărăniștii angajîndu-se a nu candida în celelalte ³². Cu toate acestea, obstacolele care au făcut deosebit de

²⁸ „Patria”, IV (1922), nr. 23, din 2 februarie.

²⁹ „Aurora”, II (1922), nr. 78, din 27 ianuarie.

³⁰ „Țara nouă”, II (1920), nr. 50, din 31 martie; V. Madgearu, *Doctrina țărănistă*, București, Edit. Cultura Națională, 1923, p. 2. Deși V. Madgearu susține că partidul țărănesc, ca și cel socialist, urmărește transformarea ordinii sociale, frunțașii și doctrinariii țărăniști, pornind de la premisa falsă a tendinței inexorabile a biruinței exploatării mici „ca formă superioară de producție agricolă” (V. Madgearu, *op. cit.*, p. 5), n-au depășit limitele concepției neștiințifice despre posibilitatea creării „statului țărănesc” bazat pe proprietatea privată, generatoare de inegalitate socială.

³¹ „Aurora”, I (1922), nr. 84, din 3 februarie.

³² „Adevărul”, XXXIV (1922), nr. 11604, din 3 februarie.

sinuos procesul de fuziune a celor două partide, încheiat în 1926, rămîneau greu de trecut.

Paralel cu acest eveniment, în urma consfătuirilor Partidului Naționalist-Democrat și Conservator-Democrat, s-au pus bazele unui cartel electoral³³ care prelungea relațiile speciale dintre Take Ionescu — aflat la sfîrșitul carierei sale — și N. Iorga, fapt care, pe de altă parte, a declanșat reacția apropierii dintre generalul Al. Averescu și Al. Marghiloman.

Fiind categoria cea mai dinamică a societății, clasa muncitoare din România a reprezentat o forță de care, în aprecierea evenimentelor studiate, trebuia să se țină seama în mod deosebit. Alegerile parlamentare din 1922 au surprins proletariatul român la o răscruce istorică, în plin proces de transformări politice esențiale, care reclamau mobilizarea unor mari energii. În timpul alegerilor parlamentare din 1920, înfruntînd campania ostilă, măsurile antimuncitorești, obstacolele ridicate de regim în calea sa, Partidul Socialist a obținut 20 de mandate în Corpurile Legiuitoare³⁴, rezultat care-l plasa printre partidele cu însemnată aderență în masa de alegători. După crearea Partidului Comunist Român însă, elementele de dreapta din conducerea fostului Partid Socialist au pășit pe calea scindării politice a clasei muncitoare, tendința oglindită clar și în tactica electorală aplicată, prin prezentarea de liste separate.

În condițiile unei pătimașe campanii anticomuniste pline de ură, cînd un partid politic era supus acțiunilor deliberate de distrugere fizică, în neputința distrugerii doctrinare — acțiune fără precedent în istoria modernă a țării — cu toate că principalii săi conducători erau întemnițați și judecați pentru delictul imaginare, Partidul Comunist s-a angajat în campania electorală cu întreaga sa energie. Erau primele, dar și ultimele alegeri parlamentare sub regimul capitalist, la care Partidul Comunist participa direct, ca partid politic legal. Mari întruniri electorale comuniste au avut loc la București, Ploiești, Cîmpina, Constanța³⁵, cu participarea unui auditoriu foarte numeros.

Datorită faptului că acțiunea n-a beneficiat de îndrumarea celor mai remarcabili conducători, deținuți preventiv în închisorile militare, că lipsa de experiență în astfel de momente nu este de neglijat și că, de asemenea, anumite confuzii ideologice își făceau încă loc în aprecierea unor realități istorice, Partidul Comunist nu s-a orientat, în suficientă măsură, în campania electorală spre valorificarea divergențelor dintre cercurile politice conducătoare.

Totodată, ca urmare a situației existente în mișcarea muncitorească, comuniștii, social-democrații și socialiștii unitari au prezentat în alegeri liste separate, ceea ce a creat în masa de muncitori simpatizanți o stare de confuzie nefavorabilă unor bune rezultate. În timp ce social-democrații și-au concentrat eforturile în Ardeal și Bucovina unde beneficiau de vechile tradiții

³³ „Epoca“, XXVII (1922), nr. 15, din 19 ianuarie ; „Neamul Românesc“, XVII, (1922), nr. 14, din 21 ianuarie.

³⁴ Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, Ed. Forum, 1945, p. 69.

³⁵ „Socialismul“, V (1922), nr. 119, din 2 martie.

social-democrate, comuniștii au candidat în centrele muncitorești puternice din Vechiul regat³⁶.

Tactica electorală a Partidului Național Liberal a ținut seama de toate aceste elemente și a urmărit, mai cu seamă, prevenirea alianțelor prea largi ale opoziției, sau neutralizarea celor deja formate. Se știa, de pildă, că după căderea guvernului Al. Averescu, Partidul Poporului trecea printr-o situație precară, pierzînd, în întreaga țară, numeroși adepți. Măsurile disciplinare, vizînd excluderea unor membri pentru că „au lucrat împotriva interesului partidului”³⁷, atingeau un număr important de senatori și deputați și nu erau de natură a da o imagine înfloritoare situației din acest partid. Disensiuni puternice înde părtau tot mai mult pe generalul Al. Averescu de C. Argetoianu care, considerînd pe șeful partidului definitiv compromis ca om politic³⁸, năzuia să preia conducerea și să transforme Partidul Poporului cu alcătuirea cunoscută într-un partid agrar al marilor proprietari funciari. Totuși, liberalii au avut în vedere ca acolo unde partizanii lui Al. Averescu și țărăniștii dispuneau de organizații puternice, să numească prefecți dintre vechile cadre politice ale partidului, oameni cu experiență electorală.

În Transilvania, unde organizațiile liberale erau slabe, un întreg plan de luptă a fost elaborat, îmbinînd formele de convingere a corpului electoral cu metode de presiune care presupuneau o dură încercare de forță cu întreaga opoziție. În întreaga țară, dar în Transilvania cu deosebire, guvernul a declanșat în ajunul alegerilor o întreagă campanie de destituiri, revocări și transferări a magistraților³⁹: prefecți, subprefecți, prim-pretori și alți funcționari au fost mutați în masă, ceea ce a creat climatul de confuzie și intimidare, foarte prielnic neregulilor și abuzurilor. Liberalii au grăbit, de asemenea, semnarea decretului regal pentru instalarea noilor comisii interimare care să gireze afacerile comunelor rurale⁴⁰, constituite, cum lesne se poate înțelege, din elementele loiale, membri ai partidului de guvernământ.

Deoarece toate aceste măsuri anticipau ingerințe în desfășurarea alegerilor și cum șefii partidelor de opoziție au somat guvernul să dea garanții pentru desfășurarea lor onestă, s-au luat din nou măsuri duble. Pe de o parte, guvernul a modificat decretul - lege care desființa parțial cenzura preventivă — dat în timpul guvernului Take Ionescu — lărgind prevederile pînă la libertatea întrunirilor, apariția și răspîndirea liberă a manifestelor și afișelor electorale, garantîndu-se libertatea propagandei chiar în zonele mili-

³⁶ În București și județul Ilfov, lista comunistă cuprindea 16 candidați, cunoscuți frunțași ai partidului: Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, D. Fabian, Eugen Rosvani, M. Pauker, Gh. Vasilescu-Vasia, C. Ivănuș ș. a. dintre care mulți se aflau în închisori și aveau să compară chiar în aceste zile în odiosul proces de la Dealul Spirii (vezi „Socialismul”, V (1922), nr. 107 din 16 februarie).

³⁷ „Îndreptarea”, V (1922), nr. 16 din 22 ianuarie.

³⁸ C. Argetoianu, *op. cit.* în loc. cit., dos. 8591, f. 1028.

³⁹ „Patria” IV (1922), nr. 28 din 9 februarie și nr. 29, din 10 februarie.

⁴⁰ „Monitorul Oficial”, nr. 273, din 5 martie 1922.

tare de graniță ⁴¹. Pe de altă parte, cum publicarea atacurilor împotriva co-roanei, formeii de guvernământ, armatei și ordinei publice rămânea interzisă, orice aluzii critice puteau fi puse în legătură cu aceste teme și, deci, reprimare. Acesta era temeiul pe care liberalii au confecționat din timp justificarea viitoarelor ingerințe și presiuni.

În timpul campaniei electorale, presa liberală a acuzat nu rareori pe frun-tașii țărăniști că fac o agitație „dăunătoare ordinei de stat” care „propagă revoluția” ⁴² pentru a justifica întrebuințarea față de aceștia a măsurilor coercitive. Același tratament a avut și materialul de propagandă al Partidu-lui Național, sechestrat și confiscat de jandarmerie ⁴³.

Mărturiile despre măsurile vexatorii împotriva candidaților opoziției, folosirea forței, a amenințărilor și a metodelor de intimidare împotriva alegă-torilor erau extrem de numeroase și nu vom reține decât pe cele mai eloc-vente. În județul Mehedinți, imediat ce a coborât din vagon, generalul Al. Averescu a fost încadrat de jandarmi care l-au împiedicat să ia contact cu simpatizanții partidului său ⁴⁴. La Constanța, agenții liberali au atacat o întrunire a opoziției (conservatori și țărăniști), la care vorbea Al. Marghilo-man ⁴⁵, iar la Ghivideni (Craiova), N. Iorga, președintele Partidului Naționalist Democrat, a fost arestat și deținut o oră de autorități ⁴⁶. Jandarmii au mai împiedicat de la activitatea electorală pe Virgil Madgearu, iar la Drăgășani, mitingul electoral țărănist la care participau I. Mihalache și Dr. N. Lupu a fost atacat de agenți liberali și s-a transformat într-o încăierare gravă care a făcut necesară intervenția armatei ⁴⁷. Cu o brutalitate deosebită au reprimat autoritățile propaganda Partidului Comunist ⁴⁸, mai cu seamă în car-tierele muncitorești din Capitală unde partidul dispunea de o masă compactă de alegători. În general, nu toate incidentele de acest fel pot fi puse pe seama guvernului. Cadrele organizațiilor locale ale Partidului Național Liberal, foarte conștiente că numai o victorie cât mai netă în alegeri era capabilă să le asigure posturile administrative și avantajele materiale care le însoțeau, au dat dovadă de un zel care întrecea uneori intențiile conducerii centrale a partidului lor.

Dacă guvernul și-a făcut anumite calcule, acestea se refereau la fixarea tendințioasă a datelor de desfășurare a alegerilor ⁴⁹. În primul rînd, alegerile începeau cu cele de la Senat, unde nu exista reprezentarea proporțională,

⁴¹ Arh. st. Buc. fond. Minist. de Interne, dos. 746/1922, f. 58.

⁴² „Viitorul”, XIV (1922), nr. 4165, din 31 ianuarie.

⁴³ Arh. st. Buc., fond. Minist. de Interne, dos. 203/1922, f. 3, și dos. 741/1922, f. 18.

⁴⁴ „Adevărul”, XXXIV (1922), nr. 11619, din 21 februarie.

⁴⁵ Al. Marghiloman, *Note politice 1897—1924*, vol. V, București, 1927, p. 176.

⁴⁶ „Neamul Românesc”, XVII (1922), nr. 16, din 24 ianuarie.

⁴⁷ Arh. st. Buc., fond. Minist. de Interne, dos. I, vol. III, f. 2 și dos. 179/1922, f. 3—5.

⁴⁸ „Socialismul”, V (1922), nr. 116, din 28 februarie.

⁴⁹ Decretul-lege fixa astfel alegerile: pentru Senat, 1—2 martie în Vechiul regat și 10 mar-tie, în Transilvania; pentru Adunarea Deputaților, 5, 6 și 7 martie (Arh. st. București, fond. Casa regală, dos. 3/1933).

ci majoritatea simplă. Astfel, liberalii erau încredințați că, folosind aparatul de stat, vor obține cu ușurință majoritatea relativă în cele mai multe circumscriptii, urmînd ca rezultatele favorabile să fie folosite apoi la alegerile pentru Adunarea Deputaților, unde lupta se anunța mai îndrîjită. De asemenea și decalarea datelor pentru Vechiul regat și Transilvania avea un scop bine determinat. Lipsit în general de un aparat electoral loial în Transilvania, Partidul Național Liberal simțea nevoia de a concentra cadrele de nădejde după ce-și vor fi terminat misiunea în Vechiul regat, peste munți⁵⁰.

În al doilea rînd, liberalii au organizat cu stăruință acțiunea de stînjnire a campaniei de înscriere pe liste a candidaților Partidului Național și a restului opoziției. Astfel, guvernul s-a prevalat de decretul-lege al Consiliului Dirigent din 1919 referitor la desfășurarea alegerilor în Transilvania⁵¹, decret care dădea puterii executive drepturi atît de largi, încît putea justifica oricînd arbitrariul. La timpul său, decretul avusese menirea să asigure succesul Partidului Național, dar în 1922 se întorcea împotriva acestuia cu consecințe foarte grave. Invocînd vicii în formularistica extrem de complicată cerută pentru înscrierea candidaților, birourile electorale ale guvernului au respins în masă candidaturile opoziției. La un moment dat, în această situație s-au găsit 23 de candidați ai Partidului Național, printre care cunoscuți fruntași ca Al. Vaida Voievod și Mihai Popovici, toate candidaturile țărăniste și iorghiste⁵². Greu loviți au fost și social-democrații, respinși în toate circumscriptiile, în afară de Făgăraș, unde lista a fost retrasă, deoarece candidații propuși au fost arestați și înaintați parchetului din Brașov⁵³.

În fine, o lovitură abilă au dat liberalii naționalilor și cu prilejul încheierii perioadei de înscrieri. Același document al fostului Consiliu Dirigent prevedea ca înscrierile de candidați să se termine cu 8 zile înainte de data alegerilor. Cum în Transilvania votarea începea la 6 martie, acest termen era deci duminică, 26 februarie. Pe neașteptate însă, invocînd faptul că era vorba de o zi de repaus legal, guvernul a ordonat sistarea înscrierilor la 25 februarie. Astfel, Partidul Național, care urmărea să aibă o imagine de ansamblu a situației electorale, urmînd, în funcție de aceasta, plasarea cea mai bună a candidaților săi, în ultimul moment, a fost surprins de manevră cu numai 40 de candidați în 118 circumscriptii⁵⁴.

Luată izolat, aceste cîteva amănunte par a nu avea o semnificație deosebită. În contextul evoluției de mai tîrziu a vieții politice din România spre forme tot mai nesănătoase și neliniștitoare, ele devin însă cît se poate de elocvente. Chiar după dispariția lui Ion I.C. Brătianu, ale cărui tendințe spre rezolvarea problemelor de stat în culisele partidului său i-au format un sentiment de dispreț aproape nedisimulat față de instituția Parlamentului,

⁵⁰ *Patria*, IV (1922), nr. 16, din 25 ianuarie.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 28 din 9 februarie 1922.

⁵² *Ibidem*, nr. 43, din 28 februarie.

⁵³ M. Florescu, *Alegerile parlamentare în lumina cifrelor și faptelor, 1918—1937*, București, Ed. P.C.R., 1946, p. 26.

⁵⁴ „Adevărul”, XXXIV (1922), nr. 11626, din 1 martie.

practicile electorale burgheze, lipsite de decență și demnitate s-au menținut, au compromis viața parlamentară și au dat apologetilor regimului totalitar argumente pentru a pune la îndoială moralitatea partidelor și a Parlamentului format din reprezentanții acestora.

Concluzii și mai însemnate se pot trage, desigur, cercetînd rezultatele alegerilor din 1922. Pentru desemnarea celor 369 de deputați au fost chemați în fața urnelor aproape trei milioane de alegători, dintre care doar 76,01% și-au exercitat dreptul de vot⁵⁵. Se poate aprecia totuși, din analiza cifrelor, că, față de alegerile precedente, interesul cetățenilor pentru viața politică și pentru exprimarea opțiunii lor în favoarea unuia dintre partidele angajate în cîștigarea voturilor crescuse simțitor.

Pe regiuni, principalele partide politice burgheze au obținut următoarele rezultate pentru Adunarea Deputaților⁵⁶:

R e g i u n e a	Partidul Național Liberal		Partidul Țărănesc		Partidul Poporului		Partidul Național	
	%	mandat	%	mandat	%	mandat	%	mandat
Muntenia	62	56	19	14	8	4	—	—
Moldova	58	42	15	5	12	6	—	—
Oltenia	68	27	11	1	9	1	—	—
Dobrogea	69	14	18	2	1	—	—	—
Transilvania	41	81	2	—	3	1	35	25

Cifrele permit să se tragă concluzia că Partidul Național Liberal a obținut un număr masiv de voturi. În mod deosebit atrage atenția faptul că tactica electorală aplicată în Transilvania s-a soldat pentru liberali cu rezultatele scontate.

Semnificativă era și noua situație a Partidului Poporului, care, cedînd puterea, a înregistrat un evident regres, nu numai în noile provincii, unde organizațiile sale erau în descompunere, dar chiar în Vechiul regat, unde exista baza electorală a acestui partid. În schimb, pentru a treia oară consecutiv, Partidul Țărănesc, necompromis încă de contradicția dintre principii și aplicarea lor în condițiile exercitării puterii, a obținut un succes constant, repartizat în aproape toate regiunile țării.

Rezultatele atestă, de asemenea, faptul că, nereușind să treacă munții prin cîștigarea de sufragii, Partidul Național n-ar fi putut pretinde să guverneze singur, ceea ce menținea nevoia presantă și fără alternativă a colaborării sau fuziunii cu alte forțe politice burgheze din restul țării. Se poate aprecia în acest sens că alegerile din 1922, în măsura în care au adîncit conflictul dintre Partidul Național și partidele Național Liberal și al Poporului, au netezit în aceeași măsură calea apropiării dintre naționali și țărăniști. Simptomatice

⁵⁵ În 1920, din 2 924 527 de alegători înscrși pe liste au votat 1 937 561, adică abia 66,25%. În 1922, cifrele sînt următoarele: 2 908 015 înscrși, 2 210 370 votanți, procent de participare 76,01%; M. I v a n, *op. cit.*, tabloul III și XIII.

⁵⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 272, 273, 275, 277, 278, 279, 283, din martie 1922.

erau de data aceasta interesul și satisfacția presei ardelenе față de faptul că fenomenul țărănesc „departe de a fi desființat, ia proporții tot mai îngrijorătoare pentru corifeii cointeresărilor brătieniste”⁵⁷.

Și de data aceasta era evident că partidul care organiza alegerile obținea majoritatea necesară pentru guvernare. În 1920, aflat deja la putere, Partidul Poporului a întrunit 42% din voturi, pentru ca doi ani mai târziu, cifra să scadă la 6,5%. La rîndul lui, Partidul Național Liberal, care în alegerile precedente obținuse 6,5%, dispunea acum de aproape 48% din numărul total al voturilor⁵⁸, ceea ce-i asigura în Adunarea Deputaților 227 de mandate din totalul de 369, la care, adăugînd mandatele Partidului Unirii (Bucovina) și ale țărăniștilor — grupul I. Inculeț, rezulta o cifră ce depășea majoritatea de 2/3 necesară pentru adoptarea noii Constituții. În afară de folosirea cu toată capacitatea a aparatului de stat în organizarea pîrtinitoare a alegerilor, guvernul a obținut ceea ce în limbaj electoral s-a numit „zestrea guvernului”, voturile masei de alegători neîncadrate în vreun partid, sau care nu manifesta simpatii politice constante pentru un anumit partid, în alegeri mergînd cu guvernul, indiferent de compoziția sa politică.

Au existat politicieni burghezi care, în urma insucceselor electorale, nu s-au sfiit să-și exprime disprețul față de Corpul electoral, pe care-l considerau lipsit de orientare și maturitate politică, victimă a demagogiei partidelor adverse. Adevărul este că masele populare, cuprinse de un sentiment puternic de insatisfacție în fața discrepanței dintre ceea ce promiseau partidelor burgheze de guvernămint în opoziție și ceea ce realizau cînd dețineau puterea, își exercitau dreptul de vot ca formă de presiune împotriva celor ce ignorau nevoile sociale ale timpului.

Hotărîtoare au fost alegerile din 1922 pentru soarta partidelor mici; lipsite de fundament economic și de o bază socială statornică. Astfel, au dispărut practic din arena politică partidele conservatoare, anacronice prin program, lipsite de partizani, incapabile de adaptare la noile realități. Semnificativ este marele eșec al lui Al. Marghiloman, șeful Partidului Conservator Progresist care, deși în cartel electoral al Partidul Poporului, pentru prima cară într-o carieră prelungită, rămînea în afara Parlamentului⁵⁹, ceea ce echivala de fapt cu sfîrșitul acestei cariere și a partidului său. În urma morții lui Take Ionescu încetează de a mai exista și Partidul Conservator Democrat. La sfîrșitul anului 1922, după ce tentativa unei uniri cu Partidul lui N. Iorga a eșuat, fruntașii conservatori (Stelian Popescu, Matei Cantacuzino, C. Xenii, I. Cămărășanu, G. Derussi ș.a.) hotărăsc fuziunea cu Partidul Național,⁶⁰ dispuși să accepte orice combinație care le-ar fi permis să-și creeze poziții și în Vechiul regat.

⁵⁷ „Patria”, IV (1922) nr. 54, din 12 martie.

⁵⁸ M. I v a n, *op. cit.*, p. 9.

⁵⁹ „Steagul”, VIII (1922) nr. 1209, din 18 martie.

⁶⁰ N. I o r g a, *Memorii*, vol. III, p. 310, 327 și 340; Z i g u O r n e a, *Momente din istoria politică a țărănimului. 1880—1926*, în *Analele I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R.*, XIV (1968) nr. 4, p. 122.

Din acest moment pînă în anii marii crize economice⁶¹ viața politică din România a fost marcată de tendința spre regrupare a forțelor claselor dominante în partide mari, așa-zise „de guvernămînt” capabile să asigure continuitatea regimului social-economic și politic și să le apere interesele. Ca urmare a acestei tendințe, după patru ani de guvernare liberală au dispărut complet chiar și formațiuni care obținuseră rezultate remarcabile, în alegerile din 1922: partidele țărănești din noile provincii fiind absorbite fie de Partidul Țărănesc, fie de Partidul Național Liberal, precum și toate grupările independente. În alegerile parlamentare din 1927, numai Partidul Naționalist Iorga, Liga Apărării Național-Creștine, Federația Partidelor Socialiste din România și Blocul Muncitoresc-Țărănesc, creat și îndrumat de Partidul Comunist aflat în ilegalitate⁶², s-au prezentat ca formațiuni politice independente, pe lângă cele trei partide „de guvernămînt” — Partidul Național Liberal, Partidul Național-Țărănesc și Partidul Poporului.

Clasa muncitoare urma să fie reprezentată în Parlament de doi deputați social-democrați⁶³, ceea ce constituia o pierdere de mandate față de alegerile anterioare. Acest rezultat nu se datorește însă impopularității programului socialist, ci procesului de scindare organizatorică și ideologică care se producea, cit și, mai ales, prigoanei sălbatice dezlănțuită împotriva comuniștilor sub guvernul Al. Averescu și continuată acum de guvernul liberal. În ciuda împrejurărilor potrivnice însă, acolo unde au candidat, reprezentanții comuniști s-au menținut la un nivel apropiat de cel al partidelor care beneficiau de condiții incomparabil mai bune. Astfel, în județul Ilfov, unde în mod tradițional toate partidele angajau elita conducerii lor, lista comunistă a întrunit în întregime peste 44000 de voturi, iar în Capitală comuniștii au dispus de două ori și jumătate mai multe voturi decît Partidul Poporului⁶⁴. Semnificative sînt și rezultatele din județul Prahova, unde comuniștii și social-democrații au obținut la un loc mai multe voturi decît Partidul Poporului și conservatorii⁶⁵.

O neobservată prezență, prin rezultatele deplorabile din județul Suceava⁶⁶, și-a făcut-o așa-numitul Partid Naționalist-Democrat doctrinar, care a înscris pe liste numele lui A.C. Cuza și I. Zelea Codreanu. Neputința elementelor care-și făceau steag din doctrina naționalist-șovină și apoi din admirația față de conținutul și metodele fascismului mussolinian i-a determinat, în anii următori, să dea o mai mare importanță provocării dezordinilor, atentatelor, agitației demagogice deșănțate, decît iluziilor în victorii parlamentare.

Din punctul de vedere al guvernului liberal, alegerile și-au atins obiectivul pentru care fuseseră organizate. În ciuda faptului că în comunicatele ofici-

⁶¹ La alegerile parlamentare din 1932 s-au înfruntat din nou un număr impresionant de partide: 18. Vezi M. Florescu, *op. cit.* p. 16—17.

⁶² „Lupta de clasă”, nr. 1/1926, p. 12.

⁶³ „Monitorul Oficial”, nr. 275 din 8 martie 1922 și nr. 283, din 17 martie 1922, p. 12, 421.

⁶⁴ *Ibidem*, nr. 278, din 11 martie 1922, p. 12. 146; „Adevărul” XXXIV (1922), nr. 11.635, din 11 martie.

⁶⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 277, din 10 martie 1922, p. 12.059.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 278, din 11 martie 1922, p. 12. 146.

ale ale principalelor partide de opoziție se declara solemn neconstituționalitatea alegerilor, nerecunoașterea legitimității Corpurilor Legiuitoare și dreptul lor de a legifera⁶⁷, guvernul era hotărât să lucreze și se pregătea pentru deschiderea noului parlament. Butada lui Sever Dan „dacă vom merge în parlament vom merge numai pentru a declara că nu mergem”⁶⁸, putea fi socotită spirituală, dar era lipsită de eficacitate practică.

Într-adevăr, la 27 martie, parlamentul s-a deschis într-o atmosferă penibilă: la ceremonia de citire a Mesajului tronului au lipsit toți deputații partidelor de opoziție, pentru ca a doua zi, cele mai multe să prezinte declarații de nerecunoaștere a Corpurilor Legiuitoare⁶⁹. Cu toate acestea, a fost un parlament care a plecat abia după ce și-a terminat mandatul, în 1926, care a votat Constituția din 1923 și alte numeroase legi și în care reprezentanții opoziției s-au întors pentru a nu se izola din viața politică pe o perioadă atât de lungă.

2

⁶⁷ Vezi Memoriul telegrafic al lui Iuliu Maniu adresat regelui Ferdinand, în „Patria”, IV (1922), nr. 53, din 11 martie, Manifestul Partidului Țărănesc către țară, în „Aurora”, I (1922), nr. 123, din 22 martie și C. Argetoianu, *op. cit.*, f. 1086 și urm.

⁶⁸ „Patria”, IV (1922), nr. 53, din 11 martie.

⁶⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 289; „Aurora”, I (1922), nr. 129, din 29 martie.